

իրեն սատար չառաւ, գոնէ բացայայտ կերպով, զբահաշուի ու երկրաչափութեան օժանդակութիւնը, այս մասին մէջ զարտուղելով արդի բնաբանութեան երկու հիմնադիրներէն՝ Գ. Գալիլէին և Ի. Նեւտոնէն, որոնք թէ՛ փորձեր կատարեցին և թէ՛ հաշուեցին, ինք բանաձևեր չգրեց և չգործածեց եռանկիւններու և երկրաչափական ձևերու լեզուն, որ Գալիլէի նշանաւոր մէկ խօսքին համեմատ բնութեան լեզուն է. բայց մտածեց ուսողաբար, ինչպէս կը մտածէ, գուցէ առանց անդրադառնալու, ամէն պատճառաբանող և պայծառաստեմ միտք, էլ իրաւամբ իրմէ վերջ կառու և կրէն *potentiali* որէնքը հնարելու համար ուրիշ բան չըրին բայց եթէ ուսողական ձևի վերածել վաղայի մտածութիւնը, ինչպէս անելի ուշ ալ Մաքսվել ելեկտրամագնիսութիւնը հաստատելու համար վերլուծական զգեստ պիտի բնծայէր Ֆարատէյի գաղափարներուն:

Կալվանիի կատարած գիտին և վոլգային բարդի տեսութեան մէջ ինք տարուան ժամանակամիջոց մը կայ. այդ տարիններուն՝ Քրիստոսայի մէջ այնպիսի գէպքեր կը պատահէին, զոր մէնք հիմայ կը համարինք իբր շքեղ, ահաւոր և արդի պատմութեան համար վճռատու եղելութիւններ. ժիրոնտէնները կը զխառնէին թագաւորը, Տանդոն կը սպաննէր ժիրոնտէնները, Բոպիսթիբ՝ Տանդոնը, Դայիէն՝ Բոպիսթիբը. իսկ Նարսիէն Պոնաբարդ պարզ սպայութենէ կը բարձրանար առաջին հիւպատոսութեան: Մինչ անդին, Գոմոյի կամ Բաւիայի մէջ, բնաբանութեան ուսուցիչ մը իր օրերը կ'անցնէր գորտեր մորթազերծ ընելով ու վրայէ վրայ դիզելով արծաթէ կամ գինկոյէ փոքրիկ սկուտեղներ: Եթէ արդիւնքին ուշ զննեց, հարկ է հետեցնել թէ այդ երկու դասակարգի հանձնէն՝ Պրանսացի աղմկայոյզ քաղաքագէտներէն ու Լոմպարտիացի համեստ բնագէտէն, բուն յեղափոխութիւն առաջ բերողը եղած է իսկապէս Ալեքսանդր վոլդայ:

ԱՅԼԵԻԱՅԻՔ

ՀԱՅ ԴՐՕՇԸ

Ազգիս ազատութեան և մեր նորածագ Հանրապետութեան արշալուսին (1919), այս նիւթին վրայ շատ խօսուեցաւ ու զրուեցաւ, զրքեր իսկ հրատարակուեցան: Ումանք, առանց ուսումնասիրութեան մը պէտքն զգալու, արդի ոճով, երեքգունեան մը յարմարեցուցին ու գործածեցին, առանց ո՛ր և է գիտական հիման:

Ուրիշներ, յետ երկար ու լուրջ ուսումնասիրութեանց ազգային և օտար հեղինակներու, հուսկ՝ քիչ թէ շատ այս եզրակացութեան եկան, թէ.

1. Ազգային դրօշը՝ նոյն էր մեր Արշալուսնի թագաւորաց դրօշին հետ, որով՝ Քրիստոսն առաջ էր արժիս մը՝ ծիրանեցոյն վառի մը վրայ:

2. Քրիստոսն վերջ, հայկական ռակի խաչ մ'էր, նոյնպէս ծիրանի վառի մը վրայ:

Մեծապէս յարգելով Հեղինակին հրատմութիւնը, կը դիտեմ սակայն թէ ո՛չ Արծիւը, ո՛չ ալ խաչը մեր ազգային դրօշը կը ներկայացնեն:

Առաջինոյն համար ունի երկու վկայութիւն, մէկը Մ. Խորենացիէն (Բ, է) ուր կ'ըսուի «ԶԱրծրունիս, ոչ Արծրունիս գիտեմ, այլ՝ արծիս ունիս» և միւսը Մեծին Տիգրանայ դրամէ մը՝ որ երկու արծիւներ ունի. Բայց այդ երկու փաստերն ալ համոզիչ չեն. Խորենացին այն խօսքերով պարզապէս կարծիք մը, ենթադրութիւն մ'է որ կը յայտնէ, և «գիտեմ»ը «կարծեմ»ի ոյժ և իմաստ ունի: Բաց ի սակէ, անուան նմանութենէն կ'ուզէ այդ մեկը նութիւնը տալ, ոչ թէ պատմութենէ կամ ստոյգ աղբիւրէ մը: Ուստի մեր պատմա-

1. Հայ գրողներ պատմութեան մէջ, Հ. Վ. Հաջուհի. Եր. Եր. Վենետիկ. էջ 24-34, և 65-6:

հոր այդ անորոշ և երկդիմի բացատրու-
թեանն կարելի չէ բան մը հետեցնել:

Երկրորդ վկայութիւնն է Մեծին Տի-
գրանայ դրամ մը՝ որուն թաղան վրայ կը
տեսնուին զոյգ մ'արծիւներ. ասոնք «Հայ
դրոշմներ»ու Մեծարգոյ հեղինակը կ'աթծեց
ազգային՝ դրօշին հետը: Բայց քանի մը
պարագաներ եթէ դիտենք, պիտի տեսնենք
որ արդարեւ ասոնք ալ հայ դրօշ մը չեն
ներկայացներ: Որովհետեւ — 1. ուրիշ Ար-
շակունի թագաւորներ արծուի տեղ՝ զա-
նազան խորհրդական կենդանիներ ունին,
ուստի Տիգրանն ալ, իբր խորհրդանիշ
կենդանի՝ իր ճաշակով արծիւ ընտրեւ է:
2. Եթէ այդ պատկերը Արշակունեաց յա-
տուկ նշան մ'ըլլար, ինչպէս Սասանեանց,
պէտք էր մէկ միայն ըլլար և ոչ երկու,
ինչպէս անոնցը, և մէջտեղը: 3. Տես-
նուած արծիւներու պատկերը թաղին
միայն մէկ կողմն է (աջ), միւս կողմն
ալ անշուշտ ուրիշ պատկերներ կան, ա-
նոնք ալ դրօշի մասն են: 4. Լոկ զարդ
մ'են այդ արծիւները և ուրիշ ոչ ինչ,
որ՝ գեղեցկութեան ու վայելչութեան հա-
մար՝ համաչափութեամբ զոյգ դրուած են
և ոչ մէկ: 5. Տիգրանի՝ հռոմէական փա-
ռաց ու բարուց սիրող էր. զարմանք չէ,
ուրեմն, որ իր թագը անոնց արծիւներով
զարդաբերէր: — Ուստի, ոչ Խորենացուն
խօսերէն, ոչ ալ Տիգրանայ դրամէն կա-
րելի է հետեցնել թէ Հայոց դրօշն ար-
ծուենշան էր:

Քրիստոսէ վերջ, կը գրէ միևնոյն բազ-
մամուտ և Մեծարգոյ հեղինակը (65-76),
ազգային դրօշն էր քրիստոնէութեան նշա-
նը. այսինքն, հայկական խաչ մը՝ չորս
թեւերուն մէջ ունենալով «Տէր Աստուած
Յիսուս Քրիստոս» վերտառութիւնը: —

Բայց ասիկա բնաւ հաւանական չի կըր-
նար ըլլալ, նախ՝ որովհետեւ ազգային նշան
մը՝ պէտք է յատուկ ըլլար, այսինքն՝ մեր
ազգն ուրիշներէն զանազանէր. մինչ խաչը
(տ. էջ 66) բոլոր քրիստոնեայ ազգաց էր:
— Բաց ասկից, Հեղինակին մէջբերած
բոլոր վկայութիւնները կը ցուցնեն թէ
խաչադրօշը լոկ կրօնական նշան մ'է,

որով հաւատացեալ զօրաց հոգին կը վա-
ռէր թշնամունդն դէմ — (որ ընդհանրապէս
հեթանոս էր), և անով Աստուծոյ՝ ոգւ-
նութիւնը կը խնդրէին: Մէկ խօսքով, խա-
չադրօշը բարեպաշտական, կրօնական,
եկեղեցական նշան մ'էր՝ և ոչ ազգային:

Բայց հայ բանակն ալ ունէր անշուշտ
իր յատուկ դրօշը, և այն, հարկաւ, մեր
սրտին աւելի սիրելի է և աւելի նուիրա-
կան. մեր Նախնեաց նշանը:

Ուրեմն ո՞րն է այն:

Ահաւասիկ նոր տեսութիւն մը:

Մովսէս Խորենացին, իր Պատմութեան
առաջին գրքին իե — Իժ գլուխներուն
մէջ կը պատմէ Կիւրոսի Պարսից ու
Մեծին Տիգրանայ դաշնակցութիւնը՝ Մա-
րաց Աթոհակ թագաւորին դէմ: Հոն,
փոխանակ իւրացանչիւր ազգին անու-
նը տալու, մեր առջև երեք խորհրդ-
դաւոր պատկերներ կը զնէ՝ շատ կեն-
դանի զոյներով նկարուած: Ասոնցմէ ա-
ռաջ՝ հակիրճ ու գեղեցիկ բառերով կը
նկարագրէ մեզ զՀայաստան, այսպէս:

Աթոհակ թէ՛ այդ դաշնակցութենէն,
թէ՛ իր տէրութեան սպառնացած մօտա-
լուտ վտանգէն բազմահոգ ու մտառանջ,
կը տեսնէր երազին մէջ բարձրաբերձ ու
ծինապատ զազաթով լեռ մը՝ որ կարծես
Հայոցն ըլլար: Անոր վրայ ծիրանազգեաց
և երկնագոյն քողով կին մը, որ յանկարծ
երեք զիւցազուն զաւակներ կ'ունենայ:
Ասոնցմէ Առաջինը՝ Ասիածի մը վրայ հե-
ծած՝ ղէպ արեւմուտք կ'արշաւէր: Եր-
կորդն՝ Ընձոն մը վրայ՝ որ ղէպ ի հիւսիս
կը նայէր: Եւ Երրորդը՝ անարի վիշապ
մը սանձած՝ (հեծած)՝ Մարաց տէրութեան
վրայ կը յարձակէր:

Արեւելեան բաները գեղեցիկ կ'ըլլան
սովորաբար, վսեմ և յաւէտ խորհրդա-
լից:

Թողով երազին և անձանց պատմական
խնդիրը՝ թէ իրական են կամ ոչ, կ'ըսեմ,
որ Մովսէս Խորենացին հոս երեք ազգաց
վրայ կը խօսի, և իւրացանչիւրին անուան
տեղ՝ նոյն ազգը ներկայացնող պատկերը
կամ նշանը կը զնէ: Աւելի պարզ, այդ

երեք պատկերները՝ երեք ազգերուն զրօշ-
ներն են:

Եթէ լաւ դիտենք, պիտի տեսնենք որ
այդ պատկերները՝ երեք ազգաց իւրա-
քանչիւրին նկարագրէր, կամ անոր հետ
սերտօրէն կապ ունեցող բան մը կը ցու-
ցնեն:

Առիթը դէպ արեւմուտք կը սլանայ՝
նշանակելու համար Պարթևաց կամ Պար-
սից՝ Հռովմայեցոց դէմ մղած անընդհատ
պատերազմները:

Ինչ կամ Բիճառիս հեծնորդ որ դէպ
ի հիւսիս կը նայի, կ'աղաղակէ կարծես
թէ Հայաստանն իրենն է: Արդէն «Ազգ
հիւսիսոյ», «Հիւսիսային Թագաւորու-
թիւնը» բացատրութիւններն, Հայաստան
կը նշանակեն. ասիկա ոչ ոք կը մերժէ:

Վիշապը, Մարաց ազգը, Մարաց աս-
տուանը, Մարաց զրօշը կը ցուցնէ: Ար-
դէն մար կամ մատր՝ քիւրտերէն օձ, վի-
շապ ըսել է. Գիւրտերը՝ Մարաց յաջորդ-
ներն են: Արդ, այս ազգը տեսնելով իր
անուան նոյնութիւնը վիշապին հետ, պաշ-
տեց զայն: Հոս յարմար կը դատեմ մէջ
բերել A. J. Reinach-ի խօսքը, թէ
«Dans tout l'Orient antique, ce
sont des dieux ou des symboles di-
vins qu'on retrouve sur les ensei-
gnements մէջ Բաբելոնացոց Թագաւորները՝
Մարաց և Պարսիցը կը կոչէ, և ժի՛ր զլու-
խին մէջ կը տեսնենք որ վիշապ մը կը
պաշտեն անոնք: Յայտնի է ուրեմն թէ
Մարաց յատուկ էր այդ չաստուածը, զոր
Դանիէլի օրով Բաբելոնի մէջ ալ կը պաշ-
տէին:

Քանի որ իրենց աստուածն էր՝ զայն
միասին պատերազմի կը տանէին: Անոր
համար կը յաւելու նոյն հնախոյզը արեւե-
լեայց և Հռովմայեցոց վրայ խօսելով,

«Les signa sont les dieux des lé-
gions», Զայն կտաւի մը վրայ նկարած՝
կամ կտաւը ճարտարութեամբ վիշապի
ձևով կարած ու փայտի մը ծայրը հաս-
տատած կը տանէին, որ չունեւին՝ հովին
հետ բաղիւնով՝ կ'ուռէր և իր բնական
ձևը կ'առնէր:

Այսպէս, ուրեմն, կը տեսնենք որ վի-
շապը՝ շատ բնական կերպով՝ կ'ըլլայ հո-
մանուն ազգին ԴՊՇԵ. Անոր համար Մա-
րաց Թագաւորները՝ Աժդահակի յաջորդը,
կը կոչուէին վիշապազուհը, ցուցնելու հա-
մար թէ անոնք իրենց ազգային լատտուածէն
կը սերէին:

Կարծեմ ալ շատ որոշ է Մարաց ազ-
գին՝ վիշապին հետ ունեցած բացարձակ
յարաբերութիւնը: Սակայն դարերու ըն-
թացքին՝ կը տեսնենք որ այդ միենոյն
նշանը, ծագմամբ զուտ մարական, մեծ
պատիւններու և փառաց կը բարձրանայ:
Դրօշ կը դառնայ վիշապը, Պարթևաց,
Պարսից, Հռովմայեցոց, Գերմանացոց և
զրեթէ բոլոր ազգաց: Մեր Թուականի Ա
և Բ դարուն, արդէն Հռովմայեցոց պաշ-
տօնական զրօշն էր՝ Ուրեմն, Աժդահա-
կայ տեսիլքին առիւծաւոր դիւցազնը՝ Պար-
թևաց (կամ Պարսից) զրօշը կը ներկայացը-
նէ. ասոր ապացոյց մ'է նաև Պարսից
այժմու զրօշը՝ որ առիւծ մ'է՝ կոնակն ա-
րեւը ծագելով, որ համեմատ է դիւցազին
հեծնելուն: Պարթևաց կամ Պարսից հին
զրօշի մասին ալ որոշ բան մը չունին
հնախօսք. Peut-être, կ'ըսէ նոյն Rein-
nach,... (que) les Perses avaient-ils
aussi un serpent comme guidon՝:

Խորհնացոյն ըսածն ասկէ շատ աւելի
որոշ է, և հիմակուանին համապատաս-
խան:

Կիրամարգին մէջ (է, Ա) յիշուած Թա-
ւարած ոսկեղէն արծիւը մեր ըսածը բնաւ

1. Հ. Միք. Զամբ. Պատմ. Հայոց, հ. Ա, 100, Բ,
881, Գ, 418 ևն.

2. Dict. des Antiq. Grèques et Romaines, հ. ա-
Դ. մասն Բ, էջ 1808.

3. Աճ. 1924.

4. Հմմ. Մ. Խոր Ա, դւ. Լ. Մ. Էմին. Մ. Խորնա-
ցի և Զարկաւան զէպ. էջ 29, և այլք.

5. Dict. des Antiq. Grèques et Romaines, էջ
1821, հ. ալոր.

6. Աճ. 1921, հ. ալոր.

չի մերժեր, որովհետեւ անիկա կիրքոսին յատուկ էր, լոկ տոճային, Թագաւորական նշանն էր, « το βασιλειον σημειον », մինչ տեսիլքի մէջինը՝ ազգային՝:

Ընծաւորւծ հեծնողն, ըսինք, Հայոց ազգային դրօշը կը ներկայացնէ՝ թէ՛ այդ կենդանին մասնաւոր նուիրականութիւն մ'ունէր մեր՝ ազգին մէջ, արտաքին վկայութենէ մ'ալ յայտնի է, կարակալա կայսեր օրով, երրորդ դարուն, փրկատու տոս Հոովմայեցի մատենագիրը կ'աւանդէ, թէ Ժամանակաւ իրենց զօրքերը Հայոց լեւոնաց վրայ ինք մը բռնած են, (անշուշտ ընդատուն, ինչպէս Փարաւուն իր ափսոսք կ'ունենար), որուն պարանոցին ոսկի մանեկին վրայ գտած են գրուած, « ԱՐՇԱԿ ԹԱԿԱՒՈՐ ՀԱՅՈՅ ԱՍՏՈՒԱԾՈՅ ՆԻՒՍԵԱՅ »:

Չեմ գիտեր ինչպէս բոլոր ուսումնասիրող մտքէն վրիպեր է խորենացւոյն (Ա, ԻՁ) այգրան յայտնի անկարկութիւնը. ոչ Մ. Էմին, ոչ Խորէն Ստեփանէ, ոչ «Հայ դրօշներ»ու հեղինակն, և մէկ խօսքով, այս նիւթով պարապողներէն ո՛չ ոք ուշադրութիւն դարձուցեր է ասոր վրայ: Միայն Հ. Ղ. Ալիշան մերձաւոր կերպով շօշափեր է այս խնդիրը, և ուրիշներու տեսնել անոր մէջ, և ոչ ուրիշ: Իր երկ կասկեութեանց մէջ երկու տեղ, պատմահօր ըսածն անկարկելով՝ կը գրէ. «Պատկեր կամ նշան նախնի Հայկազանց՝ համարի յոմանց վիշապ» և ուրիշ տեղ, «Հին Հայկազանց ազգային դրօշն կամ նշանն էր վիշապ, և յատասպելեալ տեսլեան Մարաց Թագաւորին՝ մեր Տիգրան վիշապի վրայ հեծած՝ կ'երևէր յոյս արշաւել»:

Մեծապէս յարգելով անմահ հեղինակին պատկանելի անունն, համբաւն ու յիշատակ, համեստարար կը դիտեմ որ վիշապը ոչ թէ Հայկազանց դրօշն էր կամ նշան, այլ միայն Մարաց:

Որովհետեւ

1. Արդէն անունը յայտնի կեցեր է. մար կամ մասր = օհ, վիշապ — 2. Աժդահակ՝ նոյնպէս՝ «ի մեր լեզու» է վիշապ. (Խոր. Ա, գլ. 1): — 3. պատմիչին կարգն այսպէս կը պահանջէ. նախ կը յիշէ զկիրոս, յետոյ զՏիգրան, և ամենէն վերջ Աժդահակը. որով՝ բնական կու գայ որ ամրոսակն = (վիշապ) Աժդահակին ըլլայ և ոչ ուրիշին: — 4. Եթէ վիշապը Հայկազանց նշանն ըլլար, Մարաց Թագաւորներն ինչո՞ւ վիշապադոհք կը կոչուէին. (անդ, գլ. 1): — 5. Եթէ արդարեւ վիշապ ըլլար Հայկազանց դրօշն, այն ատեն ինչ իմաստ պիտի ունենար Ընծու վրայ հեծնողին դէպ ի հիսիս նախին: — 6. Տեղոյն իմաստն ալ կը պահանջէ որ վիշապը Մարացն ըլլայ. որովհետեւ՝ Տիգրան կիրոսի աջակցելով, (Ա, ԻԿ) կը բառնան Մարաց իշխանութիւնը, որով բնական կու գայ, որ հեղինակին «զվիշապն անարի սահմալ» և հեծնելու (Բ, ԻՁ) բացատրութիւնը իմանանք Տիգրանայ՝ ախոյեանին վրայ տիրանալու, զայն նուանելու, իրեն հպատակեցնելու մտքով, այսինքն՝ այլարանական, քանի որ տեսիլքն ալ խորհրդաւոր է. կը հեծնէ վիշապը, ո՛չ իրրեւ իրեն յատուկ, այլ իրրեւ թշնամւոյն՝ գերի տարուած: — 7. Հ. Ալիշան ալ այսպէս հասկցած է այլոք վիշապի վրայ հեծնելու բացատրութիւնը, և անոր համար կը գրէ. (գլ. Ե) «Անշուշտ իր (այսինքն Տիգրանի) վիպասանից հանձնարդ գիւտն էր այս. ի վիշապ այրաքանելով զՄարս և իրենց բռնաւոր Թագաւորն Աժդահակ» և ոչ Հայոց: — 8. Հուսկ, ինքն ալ չէ համոզուած թէ վիշապը մեր ազգային դրօշը կը ներկայացնէր. ապա թէ ոչ, իրեն հարցնողներուն աս ալ պիտի ըսէր, մինչ ընդ հակառակն, զայս լուծէ՛:

Այս բոլորը կարծեմ որ բաւական որոշ կը ցուցնեն թէ վիշապը Հայոց հետ ամե-

1. Աճ, 1308, ճԵԲ. 8: Հայ դրօշները էջ 28, ճԵԲ. 1.
2. Ջաւր. Պատմ. Հայ գրութեան, տպ. 1897, էջ 88-9.

8. Այրարատ, տպ. 1890, էջ 416, ճԵԲ. 2, և Հին Հայաստան Հայ. տպ. 1895, էջ 152, գլ. Ե.

4. «Հայ դրօշներ», էջ 12-5.

նեին աղերս չունի, մինչ Մարաց հետ սերտ կապակցութեան հետ է: Հետեաբար, իրենցն է այս նշանը, մերինն ուրիշ տեղ պէտք ենք փնտռել:

Եթէ միայն Աֆղանհակայ անունն համապատասխանէր վիրայի բառին, պիտի ըսէինք որ Մարաց դրօշն իրմով սկսաւ այս նշանով գործածուիլ. բայց ընդհակառակն, կը տեսնենք որ ազգին անունն իսկ թէ կամ վիրայի անունն հետ կը միանայ, կը նոյնանայ. հետեաբար բացարձակ առնչութիւն մ'ունի անոնց հետ, ինչպէս ցարդ ցոյցի:

Ըստ Խոր. Ա. Իջ, նոյն կիւնն է որ կ'ունենայ երեք դիւցազունք: Բայց ասկից պէտք չէ հետեցնել թէ երեքն ալ եղբայր են, ևս չի ազգաց ու դրօշներու զանազանութիւն մը չկայ հոն, ուստի հակառակն դրօշ մը հնարելու փառքն ալ աւելորդ: — Այսպիսի առարկութիւն մը անտեղի է, քանի որ նոյն պատմութեան բոլանդակութիւնը կը ցուցնէ թէ այն պատկերին ներկայացուցած անձինքն են որ կը պատերազմին: Ուստի տեսիլը խորհրդաւոր կերպով կը ներկայացնէ ապագայ պատերազմի ակոյռանները:

*
* *

Յետ այսքան լուսարանութեանց և զրեթէ ամէն առարկութիւն լուծելու, այս տեսութեան համեմատ մեր ազգային դրօշը հետեալը պէտք է ըլլայ:

Հորիզոնական երեքգունեան մը. ստորինն՝ սպիտակ, միջինը՝ ծիրանի, վերինը՝ երկնագոյն: Այսպիսի դրօշին մէջտեղը նկարուած ահաւոր թնձաբաժ մը քնական գունովը՝ որ դիպի հիւսիս կը նայի, վրան դիպցալ մը հեծած՝ պատերազմի, կոռի արտայայտութեամբ:

Բայց թէ որ առարկուի հին ազգաց զանազան գոյներու հակառակ սովորութիւնը, այն ատեն մեր ազգային դրօշը կը փնայ միագոյն, ծիրանի (կամ ճերմակ)՝ վերը յիշած պատկերով:

Այս երեք գոյները, Խոր. Ա. Իջ,

Հայաստանի ըրած խորհրդաւոր նկարագրութեան մէջ յայտնի կերպով կը տեսնուին:

Նախ կը դնէ մեր առջեւ ճիւղապատ բարձր լեռ մը = 1. ՃԵՐՄԱԿ. ասոր վրայ ծիրանի զգեստով կիւն մը (= Հայաստան), = 2. ԾԻՐԱՆԻ. և վրան առած երկնագոյն քող մը, ուստի՝ = 3. ԵՐԱՆԱՊՈՑԻ. Որով երեք գոյն, ճերմակ, ծիրանի, երկնագոյն, և մէջտեղ յիշեալ պատկերը:

Նախ դրի ճերմակն, յետոյ ծիրանին, և ապա երկնագոյնը: Որովհետեւ ճիւղապատ լեռ որուն վրայ կ'ընծայ է Հայաստան (= կիւնը) ճերմակ է, զգեստը՝ ծիրանի, և զլիւռն շղալատեալ կամ քողը՝ երկնագոյն: Ուստի քնական կարգաւ կ'ըլլայ՝ ստորին գոյնը ճերմակ, միջինը՝ ծիրանի, վերինը՝ երկնագոյն:

Բայց որովհետեւ ծիրանի գոյնը՝ ընծառիւծի գոյնին հետ կարելի է շփոթել և պատկերը լուս չի ցայտեր, ուստի գոյնը որ բարեխառնութեան համար, ստորին ու միջին գոյնները իրարու հետ կարելի է փոխանակել, այսինքն՝ ստորինը ծիրանի և միջինը ճերմակ ընել:

Այս փոփոխութիւնն ալ տրամաբանական է: Գերմակ գոյնը՝ ճիւղապատ Այրարատին է, և ծիրանին՝ Հայաստանին. բայց որովհետեւ Այրարատը Հայաստանի մէջ է և ոչ թէ Հայաստան՝ Այրարատի մէջ, անոր համար շատ յարմար է դնել ծիրանին (= Հայաստանն) ստորեւ, և ճերմակ գոյնը (= Այրարատը) անոր վրայ, այսինքն՝ երկրորդ տեղ (միջին):

Որով մեր ազգային դրօշը կ'ըլլայ. ՀՈՐԻԶՈՆԱԿԱՆ ԵՐԱՊՈՑԻՆԵԱՆ ՄԵՐ, ՄՏՈՐԻՆԸ ԾԻՐԱՆԻ, ՄԻԶԻՆԸ՝ ՃԵՐՄԱԿ, ԵՒ ՎԵՐԻՆԸ՝ ԵՐԱՆԱՊՈՑԻ. ԴՊՇԵՐ ՄԷՋՏԵՂԻՆ ԸՆԾԱՌՈՒԹԻՄ ՄԵՐ ՈՐ ԴԵՊԻ ՀԻՒՍԻՈՒ ԿԸ ՆԱՅԻ ՎԵՐԱՆ ՀՆԵՆԱԿ ԴԻԻՏՄԱՍ ՄԵՐ:

Հ. ԳՐԻԳՐ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

